

Облікова документація на пам'ятку археології

Городище в урочищі Високі Лазірки (пункт Лохвиця II),
сліди селища скіфського часу, городище? та курганний могильник
роменської культури, городище давньоруського часу,
ур. Лазірки (Високі Лазірки). Лохвиця, м., Лохвицька міська рада,
Лохвицька ТГ, Миргородського району Полтавської області.

скіфський час, роменська культура,
давньоруський час, VI-IV ст. до н.е., IX – рубіж X-XI, XII-XIII ст.

- 1 – Облікова картка — 20 арк.
- 2 – Історична довідка — 13 арк.
- 3 – Акт технічного стану — 13 арк.
- 4 – Акт стану збереження — 4 арк.
- 5 – Копія диплома — 1 арк.

51 арк.

Полтава-2022

Облікова картка об'єкта культурної спадщини

I. Основні відомості

Найменування об'єкта: Городище в урочищі Високі Лазірки (пункт Лохвиця II), сліди селища скіфського часу, городище? та курганний могильник роменської культури, городище давньоруського часу, ур. Лазірки (Високі Лазірки). Лохвиця, м., Лохвицька міська рада, Лохвицька ТГ, Миргородського району Полтавської області.

Дата утворення об'єкта: скіфський час, роменська культура, давньоруський час, VI-IV ст. до н.е., IX – рубіж X-XI, XII-XIII ст.

Місцезнаходження:

КОАТУУ 5322610100:50:003:0631, КОАТУУ 5322610100, 5322682400

область Полтавська

район Миргородський

населений пункт (тип та назва) м. Лохвиця

район населеного пункту (за наявності) північно-східна околиця м. Лохвиця

адреса (тип та назва вулиці, номер будинку) північно-східна околиця міста Лохвиця, північніше розвилки автодороги м. Лохвиця – м. Ромни (Р-60 Кролевець – Конотоп – Ромни – Пирятин) на с. Гаївщину (С 171233), в урочищі Лазірки (Високі Лазірки), на території Лохвицької міської ради Миргородського району Полтавської області, з південного боку та зі сходу до городища примикає земельна ділянка з адресою: Полтавська область, Миргородський район, м. Лохвиця, вул. Героїв України, 113.

Географічні координати меж городища в ур. Лазірки (Високі Лазірки)
(пункт Лохвиця II):

Назва\точки	Координати країв поселення, градуси, мінути, секунди (datum WGS 84)	
	N	O
<i>Городище в ур.. Лазірки (Лохвиця II) у складі дитинця, посаду-селища</i>		
Північна точка	50° 22' 21.6996" N	33° 17' 58.4781" E
Південна точка	50° 22' 17.9975" N	33° 17' 58.1223" E
Західна точка	50° 22' 20.3553" N	33° 17' 53.8455" E
Східна точка	50° 22' 18.9489" N	33° 18' 1.3077" E
<i>Географічні координати складових об'єктів городища в ур. Лазірки (Високі Лазірки) Лохвиця II:</i>		
I. Дитинець		
Північна точка	50° 22' 21.2240" N	33° 17' 54.8399" E
Південна точка	50° 22' 19.3005" N	33° 17' 54.8804" E
Західна точка	50° 22' 20.5311" N	33° 17' 53.9668" E
Східна точка	50° 22' 20.4897" N	33° 17' 56.4488" E
II. Посад-селище		
Північна точка	50° 22' 21.6996" N	33° 17' 58.4781" E

Південна точка	50° 22' 17.9975" N	33° 17' 58.1223" E
Західна точка	50° 22' 20.4897" N	33° 17' 56.4488" E
Східна точка	50° 22' 20.3553" N	33° 17' 53.8455" E

Геодезичні обміри здійснені за допомогою геодезичної станції GNSS Leica CS20 3.75G (власне обладнання Центру).

Орієнтовна територія об'єкта: площа, опис меж площа майданчика городища складає 0,22 га (розміри 59 × 48 м), на південний схід від дитинця городища розкинулося селище площею бл. 1,0 га. Із півдня та зі сходу останець мису, на якому розташоване селище, окреслене відносно невисокими ділянками різко підрізаних схилів.

Загальна площа археологічного об'єкту складає бл. 1,22 га.

* додаються графічні матеріали

Тип об'єкта (рекомендований)

- ☐ споруда
- ☐ комплекс
- ☒ визначне місце

Вид об'єкта (рекомендований)

- ☒ археологічний
- ☐ історичний
- ☐ монументальне мистецтво
- ☐ архітектура
- ☐ містобудування
- ☐ садово-паркове мистецтво
- ☐ ландшафт
- ☐ наука і техніка

Категорія (рекомендована)

- ☐ пам'ятка національного значення
- ☒ пам'ятка місцевого значення

Форма власності

- ☐ приватна
- ☒ комунальна

- ☐ державна
- ☐ не відомо

Власник: Відділ культури, сім'ї, молоді та спорту виконавчого комітету Лохвицької міської ради Миргородського району Полтавської області. Начальник – Марченко Сергій Миколайович

37200, Полтавська обл., Миргородський р-н, м. Лохвиця, вул. Перемоги, буд. 2, контактний телефон (066) 960-03-52, e-mail: lv-culture@ukr.net.

Користувач: відповідно до публічної кадастрової карти територія городище в урочищі Високі Лазірки (пункт Лохвиця II) з південного боку та зі сходу обмежена земельною ділянкою:

5322610100:50:003:0631 – комунальна власність, землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення, площа 0,93 га.

КОАТУУ 5322610100, 5322682400 землі Лохвицької міської ради Миргородського району Полтавської області.

(зазначаються повна назва юридичної особи та ідентифікаційний код або прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи, серія і номер паспорта, дата його видачі й ким виданий, дані про реєстрацію за місцем постійного мешкання).

II. Характеристика об'єкта

Опис території, на якій знаходиться об'єкт

- ☐ історичний центр
- ☒ міський ландшафт
- ☐ сільський ландшафт
- ☒ індустріальний ландшафт
- ☐ паркова (зелена) зона
- ☒ сільськогосподарські землі
- ☐ заповідні території
- ☐ ліс
- ☐ дно водних об'єктів
- ☐ інше _____

Роль об'єкта в навколишньому середовищі

- ☒ об'єкт домінує / є домінантою
- ☐ частина регулярної забудови
- ☒ видимий при безпосередньому наближенні
- ☐ вгадується (простежуються окремі елементи)

- ☐ об'єкт відмічений на місцевості (трасування тощо)
- ☐ сліди об'єкта на поверхні відсутні
- ☐ інше _____

Просторові характеристики об'єкта

Городище та поселення, ур. Лазірки (Високі Лазірки) розташоване на мисі цокольної тераси правого берега річок Суха Лохвиця та Сула. Саме городище займає північно західну частину мису, на південний схід від дитинця городища розкинулося селище. Останець мису, на якому розташоване селище, окреслене ділянками різко підрізаних схилів.

Культурна цінність об'єкта

☒ археологічна	☐ типовий ☒ значний	☒ рідкісний ☐ унікальний
☐ історична	☐ типовий ☐ значний	☐ рідкісний ☐ унікальний
☐ монументальне мистецтво	☐ типовий ☐ значний	☐ рідкісний ☐ унікальний
☐ архітектура	☐ типовий ☐ значний	☐ рідкісний ☐ унікальний
☐ містобудування	☐ типовий ☐ значний	☐ рідкісний ☐ унікальний
☐ садово-паркове мистецтво	☐ типовий ☐ значний	☐ рідкісний ☐ унікальний
☐ культурний ландшафт	☐ типовий ☐ значний	☐ рідкісний ☐ унікальний
☐ наука і техніка	☐ типовий ☐ значний	☐ рідкісний ☐ унікальний

Оцінка автентичності та цінності об'єкта з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду

Зважаючи на форму та характер укріплення в ур. Високі Лазірки, досить пізній час його появи, а також знахідення там характерного для кочівників казанка, на цій території – від Кснятина/Снітина до Лохвиці – формувалася конгломерат осілости торків, союзників Русі домонгольського періоду. Саме тут розміщувалися найбільш зручні для кочового скотарства слабкозасолені луки, що в XVI ст. ще іменувалися як «земля Чабановська».

Городище в ур. Високі Лазірки – можна розглядати як пізніший осередок оборонного будівництва, до того ж, імовірно, іншоетнічного походження. Хоча саме в цьому місці, де р. Суха Лохвиця впадає в Сулу, дослідники та історичні джерела фіксують давній брід, оборона якого, схоже, і була основним завданням Високолазирківського городища.

Городище виявлене М.Д. Ренським на початку 1920-х рр., обстежувалося 1928 р. М.М. Семенчиком. А.П. Гричуком та В.П. Гричуком був підготовлений перший інструментальний план укріплень городища в ур. Високі Лазірки. Згадану пам'ятку також відвідував під час археологічних розвідкових обстежень Ф. Б. Копилов, який уклав її опис.

Подальша історія пам'ятки пов'язана з ім'ям лохвицького краєзнавця та музейника П. А. Гребенніка, який упродовж 1950-1970-х рр. здійснював збір підйомних археологічних матеріалів, особливо під час знищення археологічного комплексу кар'єром. В основному це були уламки гончарного посуду давньоруського часу.

В одному із котлованів заглибленого в материк житла, поряд із уламками кераміки другої половини XII ст., було знайдено залізний наконечник на спис довжиною 53 см, що належав рогатині з лавролистим широким пером XII-XIII ст. А поряд із наконечником списа було виявлено верхню частину горщика другої половини XII ст. та невеликий мідний казан із залізними вушками. Подібні артефакти траплялися у кочівницьких похованнях XII – середини XIII ст., а виготовлялися такі вироби в Половецькій землі у степах Північного Причорномор'я.

Залишки поселення поряд із городищем обстежувалися 1982 р. відомим археологом Ю. Ю. Моргуновим. Серед підйомних матеріалів на частково збереженій південно-східній ділянці селища виявлена підвіска з виготовлена мідного сплаву з погрудним зображенням Святого Георгія – покровителя воїнів. Результати цих невеликих розвідкових обстежень Ю. Ю. Моргунов використав у ряді праць, що стосувалися давньоруського часу в Посуллі.

Загальні відомості про давньоруське городище в ур. Високі Лазірки, починаючи з 80-х рр. XX ст., стали потрапляти до каталогів археологічних пам'яток, енциклопедичних видань, підручників тощо. У цих статтях було висвітлено історію вивчення пам'ятки, короткі описи городища та подано характеристику яскравих індивідуальних знахідок, як із самого городища, а так і з посаду. В окремих випадках ці описи супроводжувалися їх малюнками.

У 2003 р. городище було обстежене О. Б. Супруненьком, а колекція знахідок із пам'ятки поповнилася ще одним наконечником списа. Останній раз городище в ур. Високі Лазірки оглядалося навесні 2021 р. співробітниками Комунального закладу «Центр охорони та досліджень пам'яток археології» Полтавської обласної ради з метою інвентаризації цього комплексного об'єкту, виготовлення висотних фото- та ортофотопланів, матеріалів для підготовки облікової документації.

За усіма критеріями дане городище має усі ознаки визначного об'єкта культурної спадщини, у нього наявний предмет охорони (рештки фортифікацій, культурні нашарування), та вартий для взяття на облік як пам'ятка археології місцевого значення. Особливо це важливо з огляду на входження цього об'єкту до територій інтенсивного господарського освоєння, що забезпечить його схоронність в майбутньому.

Стислий опис характерних властивостей об'єкта, що становлять його історико-культурну цінність

Площа округлого у плані майданчика дитинця складає 0,22 га, розміри 59 × 48 м. За Ю. Ю. Моргуновим, відрізки валів збереглися на 2-гу пол. XX ст. з південно-східного боку і мали висоту близько 3 м, а також зафіксований ледь помітний оплилий рів. На сьогодні майданчик майже повністю знівельований, переритий, у ньому влаштовані споруди і траншеї недіючої насосної станції. Висота окремих ділянок нині збережених валів становить не більше 1,0 м, де-не-де також простежуються сліди рову.

По краю корінного берега із західного боку дитинця зберігся досить добре ще помітний вал, що простягається з півночі на південь уздовж урвища. Із північного боку схилу таких виразних решток укріплень немає, зате вони простежуються далі, на північний схід від дитинця, по схилу, де, ймовірно, міг бути узвіз.

Досить добре на північному, а особливо – на західному схилах тераси плато помітна додаткова фортифікаційна споруда у вигляді рову різної глибини, що розміщувався приблизно на середині схилу.

Із півдня та зі сходу останець мису окреслений відносно невисокими ділянками різко підрізаних схилів. На цьому майданчику розміщене селище-посад. Його площа, без ділянки дитинця, дещо більша за 1,0 га. Не виключено, що ділянка селища-посаду мала якісь

додаткові смуги укріплень (стіна, палісад тощо), але останні були точно незначними, і на сьогодні не збереглися. В'їзд розміщувався з південного боку, від значного за площею селища. Потужність культурних нашарувань, за Ю. Ю. Моргуновим, становить 0,80 м.

З північно-східного боку до селища примикає узвіз, який можемо пов'язати з існуванням давнього поселення (городища). Він видовжений із південного заходу в напрямку північного сходу (азимут 30°), простежується сьогодні на бл. 50 м, і має ширину від 2 до 5 м.

За усіма критеріями городище в ур. Високі Лазірки має усі ознаки об'єкта культурної спадщини, у нього наявний предмет охорони (на визначеній площі), та вартий для взяття на облік та виготовлення в перспективі облікової документації й набуття статусу пам'ятки щонайменше місцевого значення, а з огляду на унікальність цього археологічного об'єкту – будівництво городища тороками за часів Давньоруської держави, надає цій пам'ятці особливу вагу.

Додатково

Перелік складових (для комплексу, ансамблю)

Функціональне використання

Історичні (первісні) функції	Сучасна функція	Відповідність сучасної функції вимогам охорони
☐ державно-адміністративні установи ☐ науково-освітні установи ☐ культурні установи ☐ медичні установи ☐ фінансово-економічні установи ☒ житлові ☐ промислові та виробничі ☐ інженерно-транспортні ☒ фортифікаційні та військово-інженерні ☐ культові ☐ монументи ☐ поховання та некрополі ☐ інше	☐ сільськогосподарські землі	☒ сприяє збереженню ☒ завдає незначної шкоди ☐ завдає значної шкоди ☐ потребує беззастережної зміни користувача

Перелік негативних чинників (загроз), що позначаються на об'єкті

На сьогодні територія майданчика городища поросла деревами та чагарниками і сильно пошкоджена господарською діяльністю, до городища з південної сторони прокладена асфальтована дорога, центральна та східна частина «укріплення» пошкоджена бетонованими заглибленнями та колодязем, також у північно-східній частині є траншея від водогінної труби. Посад городища використовується мешканцями міста під городи.

Рекомендований режим використання об'єкта культурної спадщини

Пам'ятка потребує невідкладних заходів по недопущенню руйнувань поверхневих нашарувань та культурного шару в місцях розмивів (ерозії), а також, можливо, обмеження господарського використання поверхні археологічного об'єкту.

Дана пам'ятка, зважаючи на відносно добру збереженість, місце розташування та прекрасну логістику, може використовуватися як туристичний об'єкт.

Джерела та література

Джерела:

- Листування в справі видачі відкритих листів на 1927 р. НА ІА НАНУ. Ф. ВУАК. № 110.
- Копилов Ф.Б. Звіт Посульської археологічної експедиції 1945 р. НА ІА НАНУ. Ф. е. 1945/8. Арк. 9-10.
- Моргунов Ю. Ю. Отчёт о работе Посульской разведочной группы ИА АН СССР в 1982 г. на территории Полтавской и Черниговской областей УССР. НА ІА НАНУ. Ф. е. 1982/37. № 20414.
- Ренський М. До Всеукраїнського археологічного комітету УАН. Подання 1926 року. М. Д. Ренський. НА ІА НАНУ. Ф. ВУАК. № 110.
- Семенчик М. М. Звіт про роботу Роменського музею 1928 р. НА ІА НАНУ. Ф. ВУАК. № 202/7.

Література:

- Білоусько О. А. Середньовічна історія Полтавщини (V-I половина XVI століття): підручн. для 7 класу загальноосв. Школи. О. А. Білоусько, О. Б. Супруненко, К. М. Мироненко. Полтава: Оріяна, 2004. С. 82.
- Древнерусские поселения Среднего Поднепровья: Археологическая карта / М. П. Кучера, О. В. Сухобоков, С. А. Беляева и др. К.: Наукова думка, 1984. С. 144. № 353.
- Моргунов Ю. Ю. Древо-земляные укрепления Южной Руси X–XIII веков. Ин-т археол. РАН. М.: Наука, 2009. С.259.
- Моргунов Ю. Ю. Историческая география Переяславской земли (Святослав Игоревич Ярополк Владимирович). РАН, Ин-т археол. Вологда: Древности Севера, 2019. С. 289.
- Моргунов Ю. Ю. Супруненко О. Б. Городище-2 та поселення скіфського часу, роменської культури, давньоруського часу (VI-IV ст. до н. е., IX – руб. X-XI, XII-XIII ст.) (археол.). Звід пам'яток історії та культури України: Полтавська область. Лохвицький район / [упорядн., наук. ред. В. О. Мокляк]. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2012. С. 37-38. № 5.
- Моргунов Ю. Ю. Древнерусские городища в окрестностях летописного города Лохвицы. Советская археология. Москва: Наука, 1988. № 2. С. 195-197.
- Моргунов Ю. Ю. Древнерусские памятники поречья Сулы. Курск: изд. ИА РАН, Курск. гос. обл. музея археологии, 1996. С. 65-70.
- Моргунов Ю. Ю. Сампсониев Остров: Пограничная крепость на посульской окраине Южной Руси в XI-XIII веках. Москва: Наука, 2003. С. 174-175.
- Моргунов Ю. Ю. Функциональное назначение пограничных городищ Юго-Восточной Руси. Археологические исследования на Полтавщине. Полтава: изд. ПКМ, 1990. С. 105.
- Сидоренко Г. О., Махно Є. В., Телегін Д. Я. Довідник з археології України. Полтавська область / Г. О. Сидоренко, Є. В. Махно, Д. Я. Телегін. К.: Наукова думка, 1982. С. 66.
- Супруненко О. Б. Лохвицьке городище [в ур. Високі Лазірки]. Полтавщина: Енциклопедичний довідник. Київ: Українська енциклопедія, 1992. С. 469.
- Супруненко О. Б. Кулатова І. М., Мироненко К. М., Тітков О. В. Рештки городища літописного міста Синьць та знахідки в Посуллі. Археологічні відкриття в Україні 2001-2002

пр.: зб. наук. пр.; [ред. кол.: Н. О. Гаврилюк (гол. ред.), С. Д. Крижацький, Д. Н. Козак та ін.]. К.: ІА НАНУ; Шлях, 2003. С. 42.

Шерстюк В. В., Мироненко К. М., Коротя О. В. Городище торчеського типу в урочищі Високі Лазірки у Лохвиці. Старожитності Лівобережного Подніпров'я-2021: збірник наукових праць. Пам'яті І. Г. Шовкопляса (1921-1997). ДКіТ Полтав. ОВА; ПКМ імені Василя Кричевського; ЦОДПА; [редкол.: Бабенко Л. Л., Ковальова І. Ф., Кулатова І. М. та ін.; наук. і відп. ред. Супруненко О. Б.]. Харків; Полтава : ТОВ «Майдан», 2022. С.137-148.

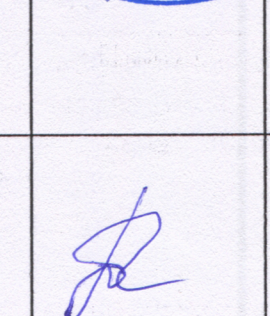
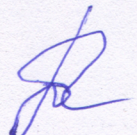
Картографія:

Ряд V. Лист 11. 500 саж. в англійском дюйме. снимали с 15-го Мая по 08 Октября 1859 года Состоящий по армейской пехоте и при Корпусе Топографов Прапорщик Семенов и Топограф 2-го класса унтер-офицер Марков; Поверял Начальник Отделения Корпуса Топографов Штабс капитан Егоров 2-й; Съёмку поверял Помощник Начальника съёмки Корпуса Топографов Подполковник Григорьев; Поверял Исправляющий должность Начальника съёмки Корпуса Топографов Подполковник Кобельков. Атлас Полтавской губернии (в масштабе 500 саж.). РДВІА. Ф. 386. Оп. 1. Спр. 4594. Ч. 3.

Генеральный штаб. М-36-055-Г. Лохвица. М 1:500 000. Состояние местности на 1992 г. Изд. 1996 г.

Генеральный штаб. М-36-055-В. Яхники. М 1:500 000. Состояние местности на 1983 г. Изд. 1987 г.

Облікову картку склав:

Посада та назва організації	Спеціальність, кваліфікаційний рівень	Прізвище, ініціали	Підпис	Дата складання
Директор Комунального закладу «Центр охорони та досліджень пам'яток археології» Полтавської обласної ради	Магістр історії, педагогіки і методики середньої освіти	В. В. Шерстюк		19.12. 2022 р.
Завідуючий відділом Комунального закладу «Центр охорони та досліджень пам'яток археології» Полтавської обласної ради	Спеціаліст, вчитель історії	К. М. Мироненко		19.12. 2022 р.
Старший науковий співробітник Комунального закладу «Центр охорони та досліджень пам'яток археології» Полтавської обласної ради	Кандидат історичних наук	А. В. Гейко		19.12. 2022 р.

Ілюстрації

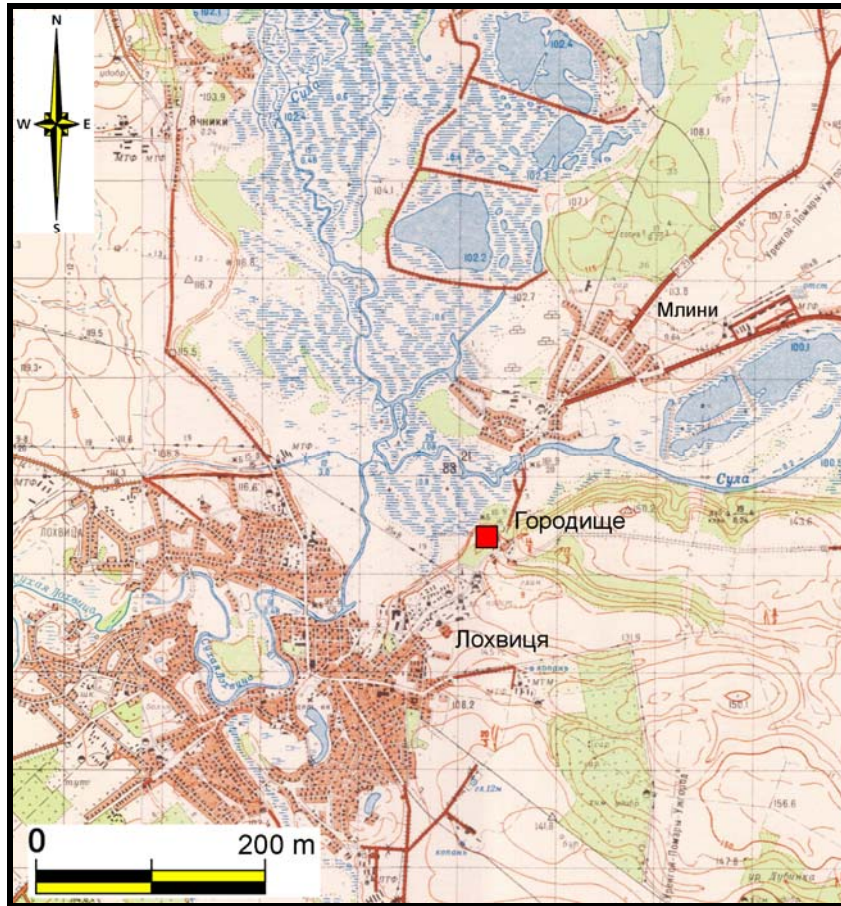

Рис. 1. Лохвиця II. Городище в ур. Високі Лазірки.

План розташування на карті.

Основа фрагмент карт: Генеральный штаб. – М-36-055-Г. – Лохвиця. – М 1:500 000. – Состояние местности на 1992 г. – Изд. 1996 г.; Генеральный штаб. – М-36-055-В. – Яхники. – М 1:500 000. – Состояние местности на 1983 г. – Изд. 1987 г.

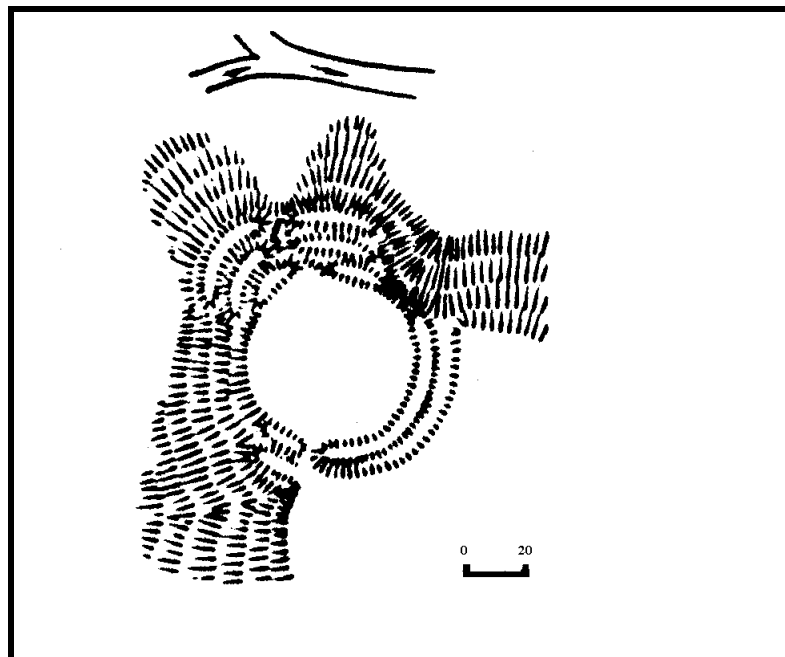

Рис. 2. Лохвиця II. Городище в ур. Високі Лазірки. План.
(за Ю. Ю. Моргуновим, 1982 р.).

Рис. 3. Лохвиця II. Городище в ур. Високі Лазірки.

1 – фрагмент карти Х-43-62-Б-в-3 [1978-1984] з городищем, слідами будівництв та руйнувань; 2 – городище та навколишні об'єкти на карті 1859 р. (а – городище в ур. Лазірки, б – Лохвицьке городище давньоруського та козацького часів, в – місце броду і переправи); 3 – QR-код посилання на візитівку точки на онлайн-карті ЦОДПА.

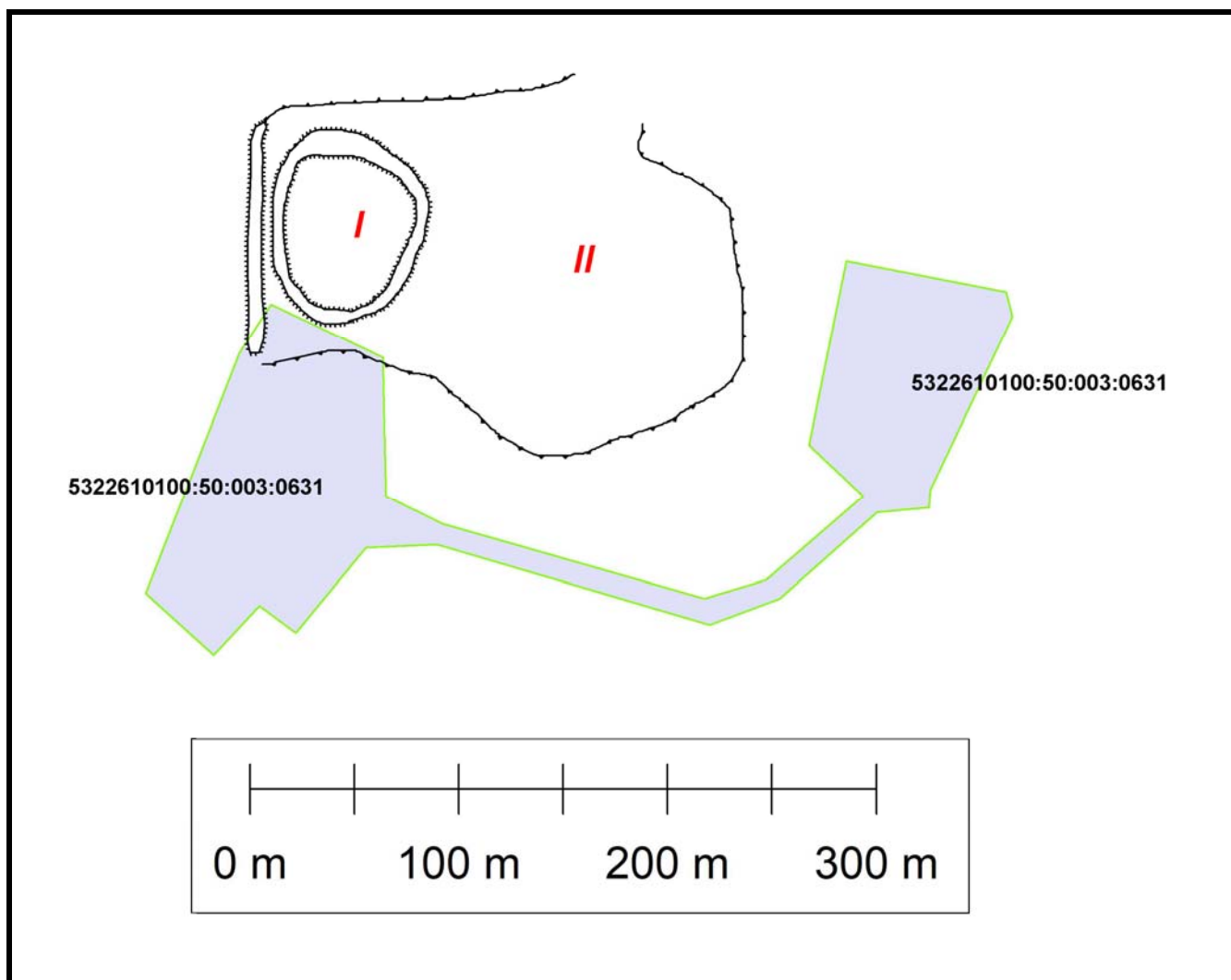

Рис. 4. Лохвиця II. Городище в ур. Високі Лазірки..
Територія об'єкта археології на зареєстрованих земельних ділянках з
відповідними кадастровими номерами.

***Основа:** відкритті дані земельного кадастру України.
Цифрами позначено: I – дитинець; II – посад.*

Кольором показана зареєстрована земельна ділянка комунальної власності (синій).

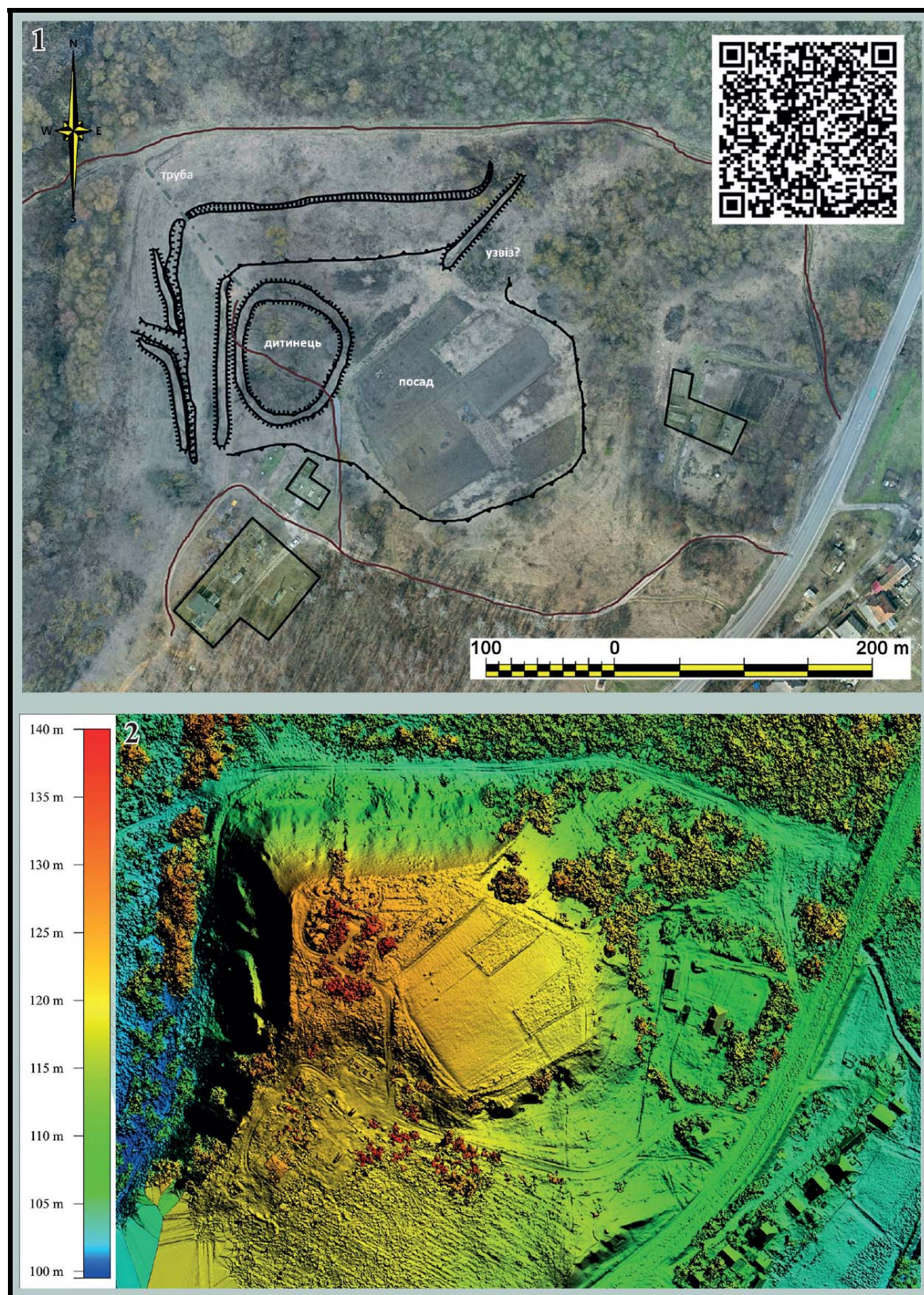

Рис. 5. Лохвиця II. Городище в ур. Високі Лазірки.

- 1 – план городища на ортофотоплані (зйомка 2021 р. В. В. Шерстюка, обробка О. В. Короті);
- 2 – кольорова мапа висот території городища (обробка О. Короті);
- 3 – QR-код посилання на 3D-модель городища на сайті sketchfab.com.

Рис. 6. Лохвиця II. Городище в ур. Високі Лазірки.
Загальні вигляд майданчика городища та навколишньої території з
квадрокоптера. З північного та північно-західного боків.
Зйомки В. В. Шерстюка, 2021 р.

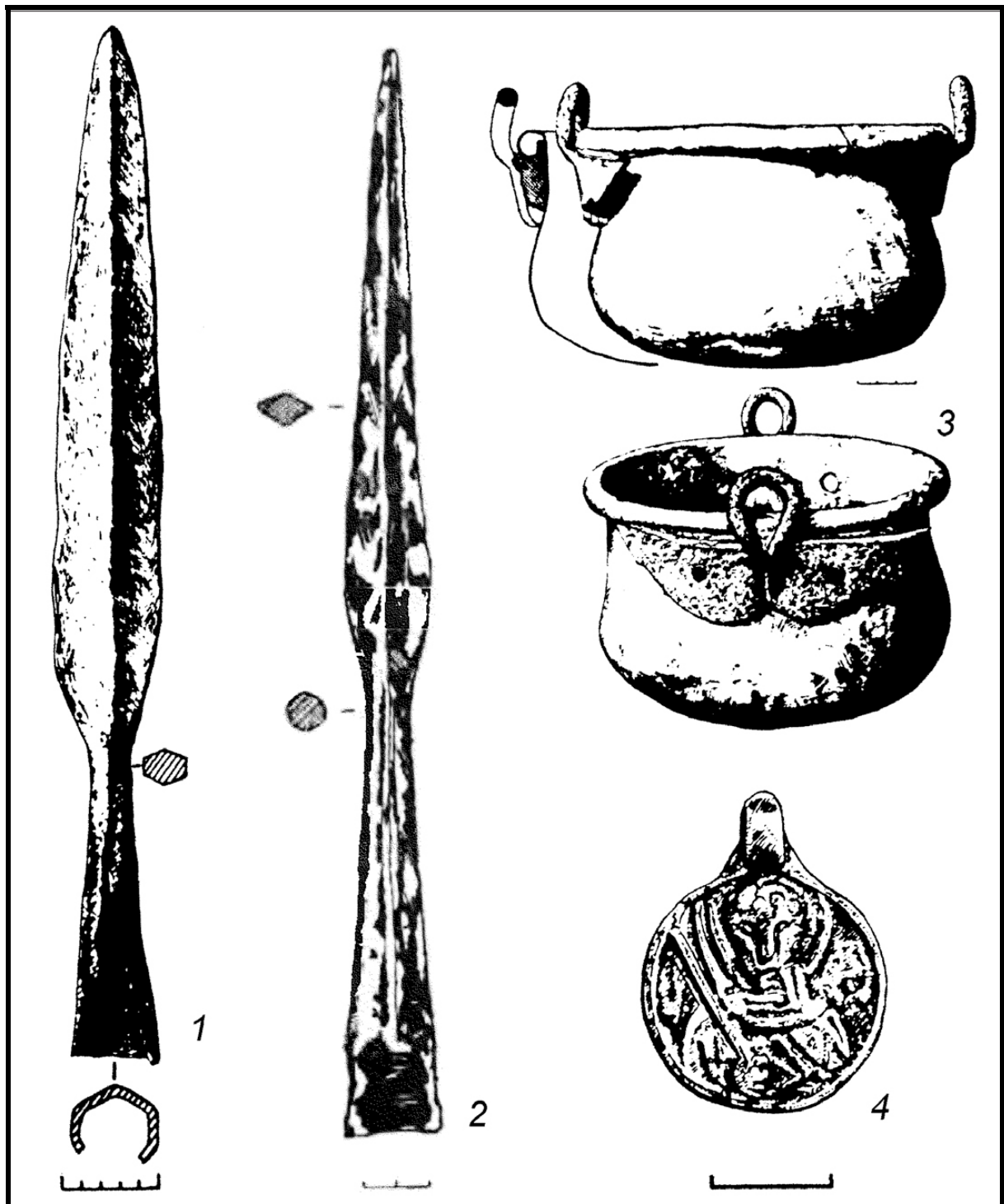

Рис. 7. Лохвиця-II. Знахідки із городища в ур. Високі Лазірки
Окремі знахідки з пам'ятки. 1-2 – залізо, 3 – залізо, мідь; 4 – бронза.
За: Ю.Ю. Моргуновим, 1996, О. Б. Супруненьком, І. М. Кулатовою, О. В. Тітковим, К. М. Мироненком, 2003.

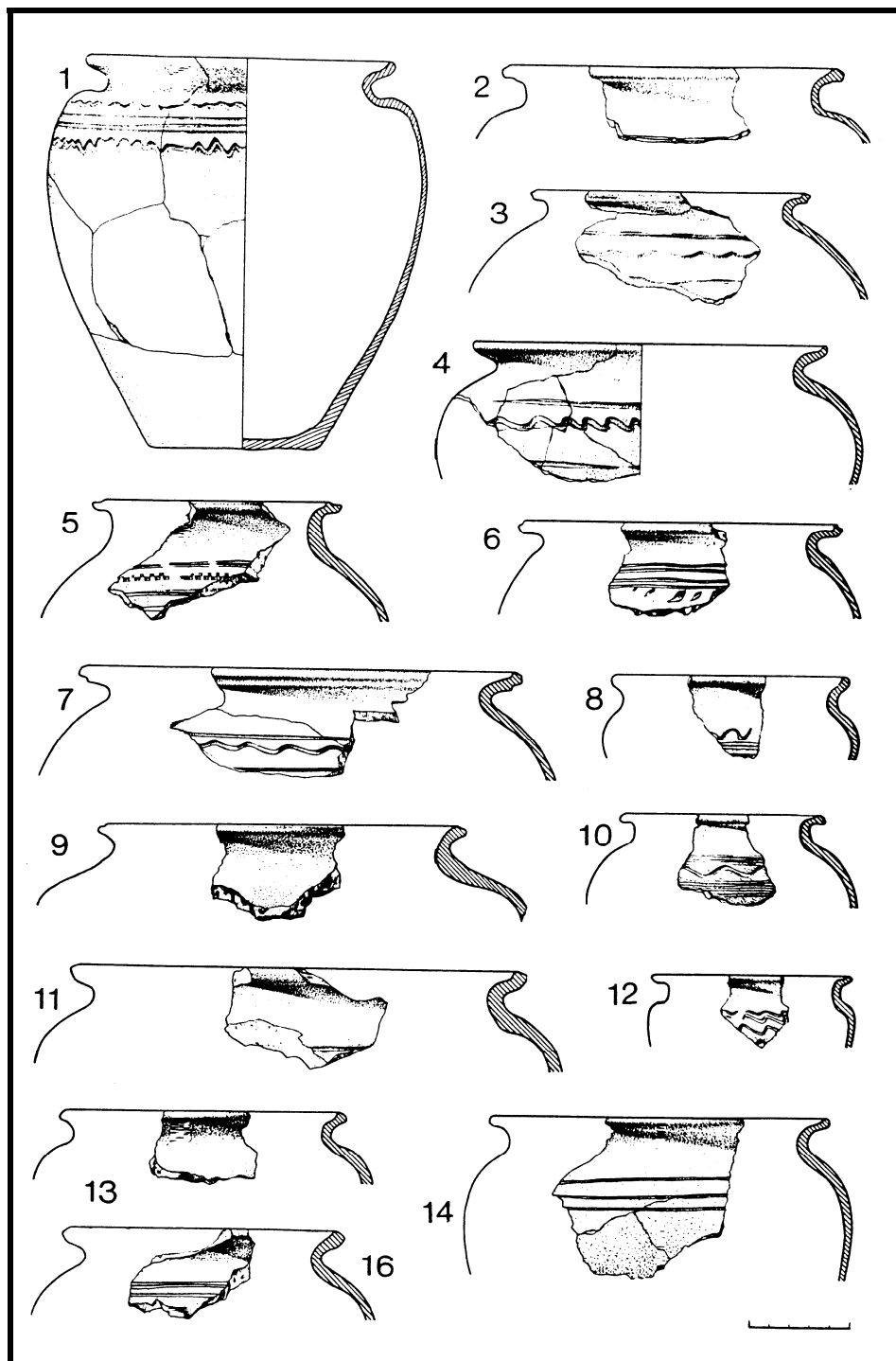

Рис. 8. Лохвиця II. Давньоруський посуд із городища в ур. Високі Лазірки, збори П. А. Гребенніка (за Ю. Ю. Моргуновим, 1996 р.).

Рис. 9. Лохвиця-П. Городище в ур. Високі Лазірки.
Ліпна кераміка роменської культури. *Фото.*

Рис. 10. Лохвиця-П. Городище в ур. Високі Лазірки.
Давньоруський посуд. *Фото.*
1 – вінця давньоруських горщиків,
2 – верхні частини кухонних горщиків давньоруського часу.

Рис. 11. Лохвиця-II. Городище в ур. Високі Лазірки.
Орнаментовані стінки давньоруського посуду. *Фото.*

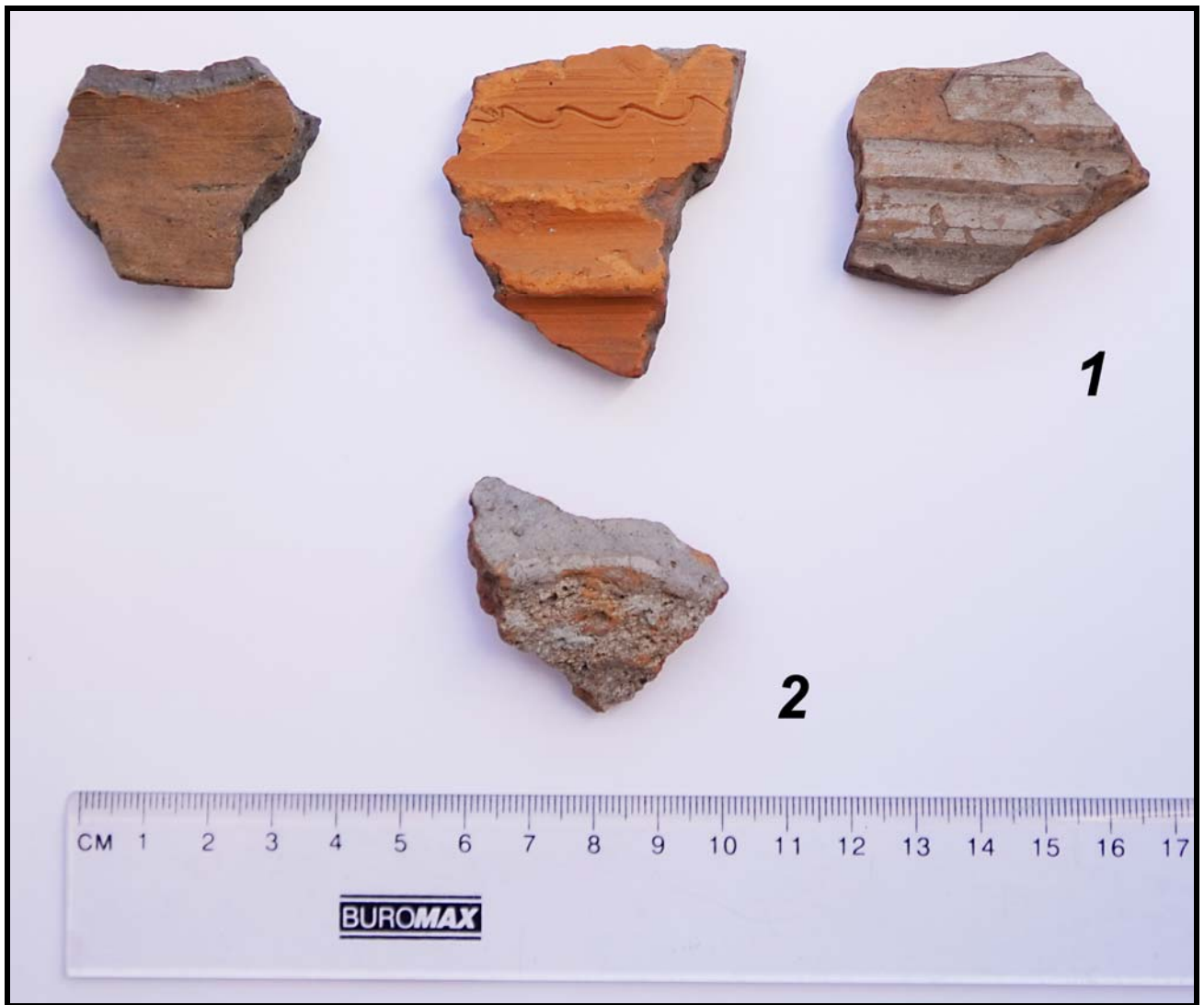

Рис. 12. Лохвиця-II. Городище в ур. Високі Лазірки.
Фрагменти давньоруського посуду. *Фото.*
1 – уламки стінок посудин так званого типу київських «амфорок»,
2 – фрагмент денця з тавром у вигляді «колеса»

Рис. 13. Лохвиця-II. Городище в ур. Високі Лазірки.

Уламки давньоруського посуду. *Фото.*

1 – верхні частини горщиків, 2 – орнаментовані стінки, 3 – уламки стінок.

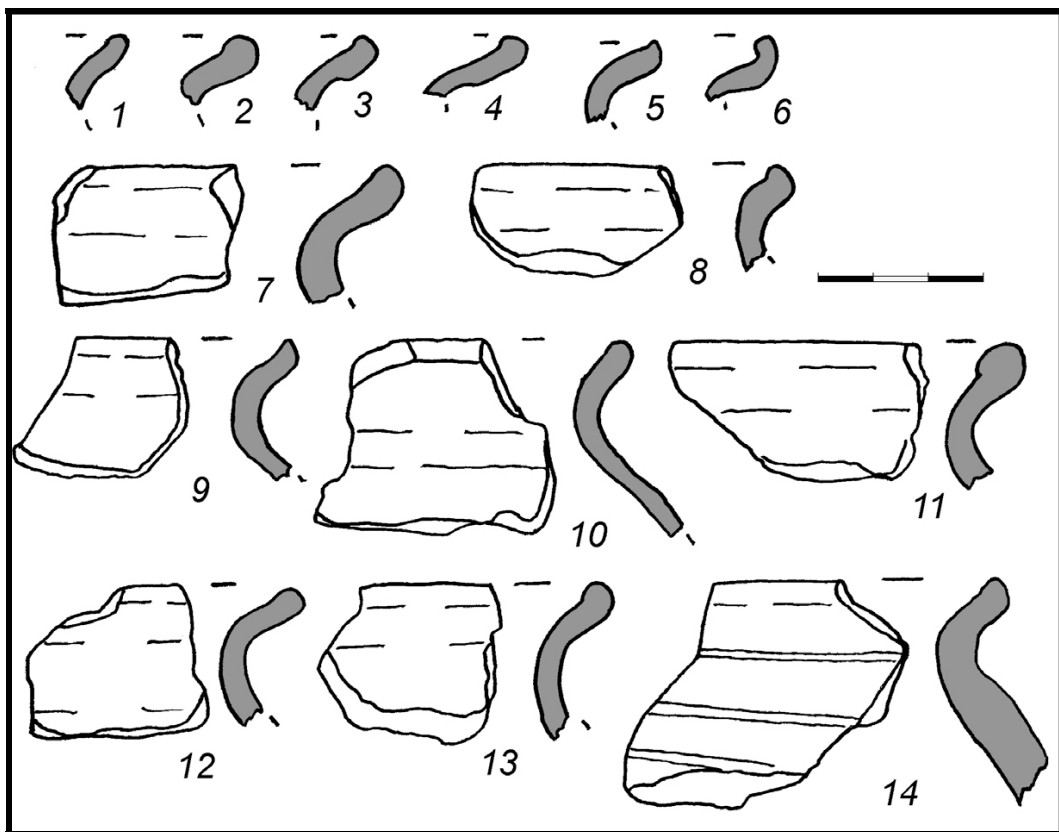

Рис. 14. Лохвиця-II. Горище в ур. Високі Лазірки.
Кераміка з посаду. 1-6 – кінець XI-XII ст.; 7-13 – XII – перша
половина XIII ст., 14 – перша половина XIII ст.

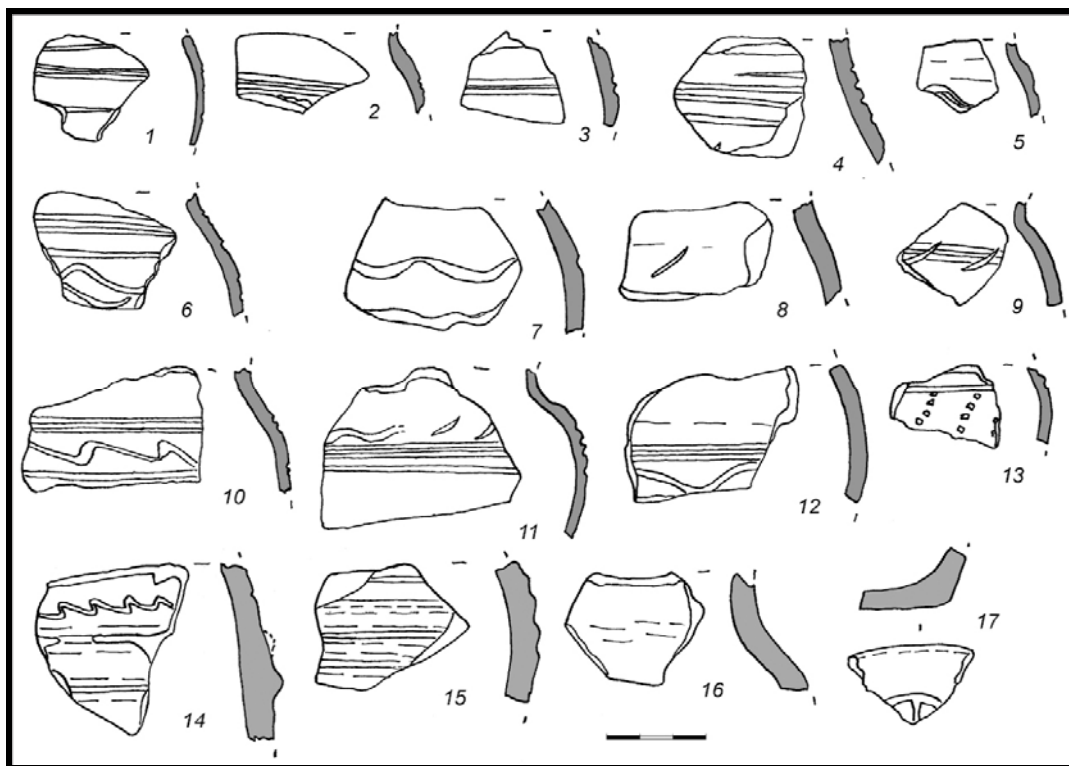

Рис. 15. Лохвиця-II. Горище в ур. Високі Лазірки.
Кераміка з посаду. 1-13, 16 – орнаментовані стінки горщиків,
14-15 – уламки амфор кийського типу; 17 – донець з тавром.

Коротка історична довідка об'єкта культурної спадщини

**Городище в урочищі Високі Лазірки (пункт Лохвиця II),
сліди селища скіфського часу, городище? та курганный могильник
роменської культури, городище давньоруського часу, ур. Лазірки
(Високі Лазірки). Лохвиця, м., Лохвицька міська рада, Лохвицька ТГ,
Миргородського району Полтавської області**

Залишки городища з торкськими рисами на Полтавщині знаходяться на північній околиці міста, ліворуч від шосе Лохвиця – Ромни, в урочищі Лазірки (Високі Лазірки), на високому (25 м) мисі цокольної тераси правого берега річок Суха Лохвиця та Сула, саме навпроти впадіння першої в другу та місця старого броду. Північніше проходить автодорога з Лохвиці до Ромнів та Гадяча.

Досить цікава назва урочища – Лазірки (Високі Лазірки), – можливо, походить від імені «першого осельника цих теренів», яким у даному випадку був такий собі Лазар, що, як і його біблійний тезка, вів свою паству на нові місця заселення.

Проте, скоріше за все, етимологія назви значно глибша і складніша, ніж запропонована вище. Безсумнівним видається її походження від слов'янського кореня «лазур»/«лазор», що позначав блакитний чи синій відтінок. Зазвичай, ці словотвори пов'язувалися з каменем «лазурином», що використовувався як барвник. Хоча покладів останнього в Україні немає, але епітет «лазуровий» на позначення блакитного/синього кольору є широковживаним.

Цікаво, що всі подніпровські назви із етимологією, похідною від «лазорки/лазурки», розміщені хоч і на водних артеріях, але достатньо невеликих, і в степових чи напівстепових ділянках, місцях, де за середньовічної доби осідали конфедерати Русі, наприклад, торки. Зважаючи на те, що дослідники описують середньовічних кочових сусідів Русі як «блакитнооких», виникає небезпідставна спокуса висловити припущення, що подібним епітетом «нагороджувалися» не ділянки із «лазуровим» річковим дзеркалом, а місця проживання певного етнічного конгломерату з характерними зовнішніми ознаками.

Найімовірніше, вивчення в майбутньому городища торкського типу поблизу Лохвиці може пролити більше світла на цю проблему.

Історіографія. Городище було виявлене М. Д. Ренським на початку 1920-х рр., обстежувалося 1928 року М. М. Семенчиком. Варто відзначити, що в той час поблизу городища ще був помітним невеликий курганный могильник, а на сусідньому знищеному відрозі М. Д. Ренський відзначив існування поселення роменської культури, де була зібрана кераміка рубежу X–XI ст. та XI ст. Також він відзначав залишки будівель із печами.

На той час М. М. Семенчиком, А. П. Гричуком та В. П. Гричуком був підготовлений перший інструментальний план укріплень городища в урочищі Високі Лазірки. Згадану пам'ятку також відвідував під час археологічних розвідкових обстежень Ф. Б. Копилов, який уклав її опис.

Подальша історія пам'ятки пов'язана з ім'ям лохвицького краєзнавця та музейника П. А. Гребенніка, який упродовж 1950 – 1970-х рр. здійснював збір підйомних археологічних матеріалів, особливо під час знищення археологічного комплексу кар'єром. В основному це були уламки гончарного посуду давньоруського часу.

В одному із котлованів заглибленого в материк житла, поряд із уламками кераміки другої половини XII ст., було знайдено залізний наконечник на спис довжиною 53 см, що належав рогатині з лавролистим широким пером XII–XIII ст. А поряд із наконечником списа було виявлено верхню частину горщика другої половини XII ст. та невеликий мідний казан із залізними вушками. Подібні артефакти траплялися у кочівницьких похованнях XII – середини XIII ст., а виготовлялися такі вироби в Половецькій землі у степах Північного Причорномор'я.

Залишки поселення поряд із городищем обстежувалися 1982 р. відомим археологом Ю. Ю. Моргуновим. Серед підйомних матеріалів на частково збереженій південно-східній ділянці селища виявлена підвіска з погрудним зображенням Святого Георгія – покровителя воїнів, виготовлена із мідного сплаву. Результати цих невеликих розвідкових обстежень Ю. Ю. Моргунов використав у ряді праць, що стосувалися давньоруського часу в Посуллі.

Завдяки археологічним дослідженням було встановлено, що з території городища походить досить виразна колекція уламків ліпного посуду скіфського часу, а також ранньоскіфський залізний меч VI ст. до н. е.

Загальні відомості про давньоруське городище в ур. Високі Лазірки, починаючи з 80-х рр. XX ст., стали потрапляти до каталогів археологічних пам'яток, енциклопедичних видань, підручників тощо. У цих статтях було висвітлено історію вивчення пам'ятки, короткі описи городища та подано характеристику яскравих індивідуальних знахідок, як із самого городища, так і з посаду. В окремих випадках ці описи супроводжувалися малюнками.

У 2003 р. городище було обстежене О. Б. Супрунєнком, а колекція знахідок із пам'ятки поповнилася ще одим наконечником списа. Останній раз городище в ур. Високі Лазірки оглядалося навесні 2021 р. співробітниками Комунального закладу «Центр охорони та досліджень пам'яток археології» Полтавської обласної ради з метою інвентаризації цього комплексного об'єкту, виготовлення висотних фото- та ортофотопланів, матеріалів для підготовки облікової документації.

Опис. Площа округлого у плані майданчика дитинця складає 0,22 га, розміри – 59 × 48 м. За Ю. Ю. Моргуновим, відрізки валів збереглися на 2-гу пол. XX ст. з південно-східного боку і мали висоту близько 3 м, а також зафіксований ледь помітний оплилий рів. На сьогодні майданчик майже повністю знівельований, переритий, у ньому влаштовані споруди і траншеї

недіючої насосної станції. Висота окремих ділянок нині збережених валів становить не більше 1,0 м, де-не-де також простежуються сліди рову.

По краю корінного берега із західного боку дитинця зберігся досить добре ще помітний вал, що простягається з півночі на південь уздовж урвища. Із північного боку схилу таких виразних решток укріплень немає, зате вони простежуються далі, на північний схід від дитинця, по схилу, де, ймовірно, міг бути узвіз.

Досить добре на північному, і особливо – на західному схилах тераси плато помітна додаткова фортифікаційна споруда у вигляді рову різної глибини, що розміщувався приблизно на середині схилу.

Із півдня та зі сходу останець мису окреслений відносно невисокими ділянками різко підрізаних схилів. На цьому майданчику розміщене селище-посад. Його площа, без ділянки дитинця, дещо більша за 1,0 га. Не виключено, що ділянка селища-посаду мала якісь додаткові смуги укріплень (стіна, палісад тощо), але останні були точно незначними, і на сьогодні не збереглися. В'їзд розміщувався з південного боку, від значного за площею селища.

Потужність культурних нашарувань, за Ю. Ю. Моргуновим, становить 0,80 м.

З північно-східного боку до селища примикає узвіз, який можемо пов'язати з існуванням давнього поселення (городища). Він видовжений із південного заходу в напрямку північного сходу (азимут 30°), простежується сьогодні на бл. 50 м, і має ширину від 2 до 5 м.

На сьогодні територія майданчика городища поросла деревами та чагарниками і сильно пошкоджена господарською діяльністю. До городища з південного боку прокладена асфальтована дорога, центральна та східна частина «укріплення» пошкоджена бетонованими заглибленнями та колодязем, також у північно-східній частині є траншея від водогінної труби. Посад городища використовується мешканцями міста під городи.

Під час знищення пам'ятки кар'єром співробітник Лохвицького музею П. А. Гребеннік зібрав значну колекцію уламків давньоруського гончарного посуду першої половини XII – середини XIII ст. У одному з котлованів заглибленого в материк житла, поряд з уламками кераміки другої половини XII ст., знайдений залізний наконечник списа XII-XIII ст. завдовжки 53 см, що належав рогатині з лавролистим широким пером. А поряд із наконечником списа було виявлено верхню частину горщика другої половини XII ст. та невеликий мідний казан із залізними вушками. Подібні вироби трапляються у кочівницьких похованнях XII – середини XIII ст., а виготовлялися в Половецьких землях у степах Північного Причорномор'я і мають чіткі половецькі аналогії.

У 1982 р. серед підйомних матеріалів на частково збереженій південно-східній ділянці селища виявлена підвіска з мідного сплаву із погрудним зображенням Святого Георгія – покровителя воїнів.

Під час розвідкових обстежень 2003 р. на ділянці городища співробітниками Центру було знайдено ще один залізний наконечник на

спис, датований дослідниками XII–XIII ст., із пером у вигляді чотиригранного стрижня та лійкоподібною втулкою.

Поблизу городища знаходився невеликий курганий могильник, а на сусідньому, також знищеному, місі П. А. Гребенніком виявлене колись відзначене М. Д. Ренським існування поселення роменської культури, де знайдена кераміка XI – рубежу IX – X ст. і залишки будівель із печами.

На території пам'ятки відзначено рештки поселення скіфського часу, а саме городище містить матеріали роменської культури та давньоруського часу (VI–IV ст. до н.е., IX – рубежу X–XI, XII – XIII ст.).

Навесні 2021 р. співробітниками Комунального закладу «Центр охорони та досліджень пам'яток археології» Полтавської обласної ради було проведено обстеження зазначеної пам'ятки археології із посаду городища і був зібраний невеликий за кількістю, але виразний керамічний матеріал. Він включав у себе невелику кількість фрагментів ліпного посуду, який належить до роменської культури. Найбільш чисельна група знахідок належала до посуду давньоруського часу. У цілому керамічний і загалом комплекс із посаду городища в ур. Високі Лазірки, що поблизу міста Лохвиці, вказує на хронологічні межі існування селища – від роменської археологічної культури до давньоруської доби, починаючи з початку XII ст. і до першої половини (можливо, середини) XIII ст., на що можуть вказувати окремі знахідки посуду, що набув поширення від середини XIII ст.

На думку одного з відомих дослідників давньоруської історії Посулля Ю. Ю. Моргунова, зважаючи на форму та характер укріплення в ур. Високі Лазірки, досить пізній час його появи, а також знайдення там характерного для кочівників казанка, на цій території – від Кснятина/Снітина до Лохвиці – формувався конгломерат осілости торків, союзників Русі домонгольського періоду. Саме тут розміщувалися найбільш зручні для кочового скотарства слабкозасолені луки, що в XVI ст. ще іменувалися як «земля Чабановська».

Безперечно, основним давньоруським укріпленням того часу було городище на тому місці, де згодом виникло козацьке містечко Лохвиця. І хоча фортифікаційні споруди тут знищені повністю (навіть споруди Нового часу), знахідки, зокрема, більш ранні за XII ст., та сельбищна традиція розміщення козацьких міст на місці давніх руських фортець, дають підстави вважати саме це «місто» – історичним ядром Лохвиці. Тоді як городище в ур. Високі Лазірки можна розглядати як пізніший осередок оборонного будівництва, до того ж, імовірно, іншоетнічного походження. Хоча саме в цьому місці, де р. Суха Лохвиця впадає в Сулу, дослідники та історичні джерела фіксують давній брід, оборона якого, схоже, і була основним завданням Високолазирківського городища.

Наявність руських городища/городищ у межах м. Лохвиця, принаймні з XII ст. (а ймовірно – з XI ст.), дає підстави вважати час заселення вказаного місця значно давнішим, ніж хрестоматійний – під 1320 р.

Колекції знахідок зберігаються у Лохвицькому, а також Полтавському краєзнавчих музеях.

Джерела:

Листування в справі видачі відкритих листів на 1927 р. НА ІА НАНУ. Ф. ВУАК. № 110.

Копилов Ф. Б. Звіт Посульської археологічної експедиції 1945 р. НА ІА НАНУ. Ф. е. 1945/8. Арк. 9-10.

Моргунов Ю. Ю. Отчёт о работе Посульской разведочной группы ИА АН СССР в 1982 г. на территории Полтавской и Черниговской областей УССР. НА ІА НАНУ. Ф. е. 1982/37. № 20414.

Ренський М. До Всеукраїнського археологічного комітету УАН. Подання 1926 року. НА ІА НАНУ. Ф. ВУАК. № 110.

Ряд V. Лист 11. 500 саж. в английском дюйме / снимали с 15-го Мая по 08 Октября 1859 года Состоящий по армейской пехоте и при Корпусе Топографов Прапорщик Семенов и Топограф 2-го класса унтер-офицер Марков; Поверял Начальник Отделения Корпуса Топографов Штабс капитан Егоров 2-й; Съёмку поверял Помощник Начальника съёмки Корпуса Топографов Подполковник Григорьев; Поверял Исправляющий должность Начальника съёмки Корпуса Топографов Подполковник Кобельков / Атлас Полтавской губернии (в масштабе 500 саж.). РДВІА. Ф. 386. Оп. 1. Спр. 4594. Ч. 3.

Семенчик М. М. Звіт про роботу Роменського музею 1928 р. НА ІА НАНУ. Ф. ВУАК. № 202/7.

Література:

Білоусько О. А. Середньовічна історія Полтавщини (V – I половина XVI століття): підручн. для 7 класу загальноосв. школи. Полтава: Оріяна, 2004. С. 82.

Древнерусские поселения Среднего Поднепровья: Археологическая карта. М. П. Кучера, О. В. Сухобоков, С. А. Беляева. К.: Наукова думка, 1984. С. 144. № 353.

Моргунов Ю. Ю. Древо-земляные укрепления Южной Руси X-XIII веков. Ин-т археол. РАН. М.: Наука, 2009. С.259.

Моргунов Ю. Ю. Историческая география Переяславской земли (Святослав Игоревич – Ярополк Владимирович). РАН, Ин-т археол. Вологда: Древности Севера, 2019. С. 289.

Моргунов Ю. Ю. Супруненко О. Б. Городище-2 та поселення скіфського часу, роменської культури, давньоруського часу (VI – IV ст. до н. е., IX – руб. X–XI, XII–XIII ст.) (археол.). Звід пам'яток історії та культури України: Полтавська область. Лохвицький район / [упорядн., наук. ред. В. О. Мокляк]. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2012. С. 37-38.

Моргунов Ю.Ю. Древнерусские городища в окрестностях летописного города Лохвицы. Советская археология. Москва: Наука, 1988. № 2. С. 195-197.

Моргунов Ю.Ю. Древнерусские памятники поречья Сулы. Курск: изд. ИА РАН, Курск. гос. обл. музея археологии, 1996. С. 65-70.

Моргунов Ю. Ю. Сампсониев Остров: Пограничная крепость на посольской окраине Южной Руси в XI-XIII веках. Москва: Наука, 2003. С. 174-175.

Моргунов Ю. Ю. Функциональное назначение пограничных городищ Юго-Восточной Руси. Археологические исследования на Полтавщине. Полтава: изд. ПКМ, 1990. С. 105.

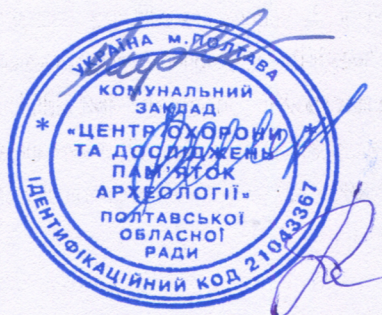
Сидоренко Г. О., Махно Є. В., Телегін Д. Я. Довідник з археології України. Полтавська область. К.: Наукова думка, 1982. С. 66.

Супруненко О. Б. Лохвицьке городище [в ур. Високі Лазірки]. Полтавщина: Енциклопедичний довідник. Київ: Українська енциклопедія, 1992. С. 469.

Супруненко О. Б. Кулатова І. М., Мироненко К. М., Тітков О. В. Рештки городища літописного міста Синець та знахідки в Посуллі. Археологічні відкриття в Україні 2001–2002 рр.: зб. наук. пр.; [ред. кол.: Н. О. Гаврилюк (гол. ред.), С. Д. Крижацький, Д. Н. Козак та ін.]. К.: ІА НАНУ; Шлях, 2003. С. 42.

Шерстюк В. В., Мироненко К. М., Коротя О. В. Городище торчеського типу в урочищі Високі Лазірки у Лохвиці. Старожитності Лівобережного Подніпров'я – 2021: збірник наукових праць. Пам'яті І. Г. Шовкопляса (1921-1997). ДКіТ Полтав. ОВА; ПКМ імені Василя Кричевського; ЦОДПА; [редкол.: Бабенко Л. Л., Ковальова І. Ф., Кулатова І. М. та ін.; наук. і відп. ред. Супруненко О. Б.]. Харків; Полтава : ТОВ «Майдан», 2022. С.137-148.

19.12.2022 р.

К. М. Мироненко

В. В. Шерстюк

к.і.н. А. В. Гейко

Ілюстрації
до короткої історичної довідки об'єкта культурної спадщини

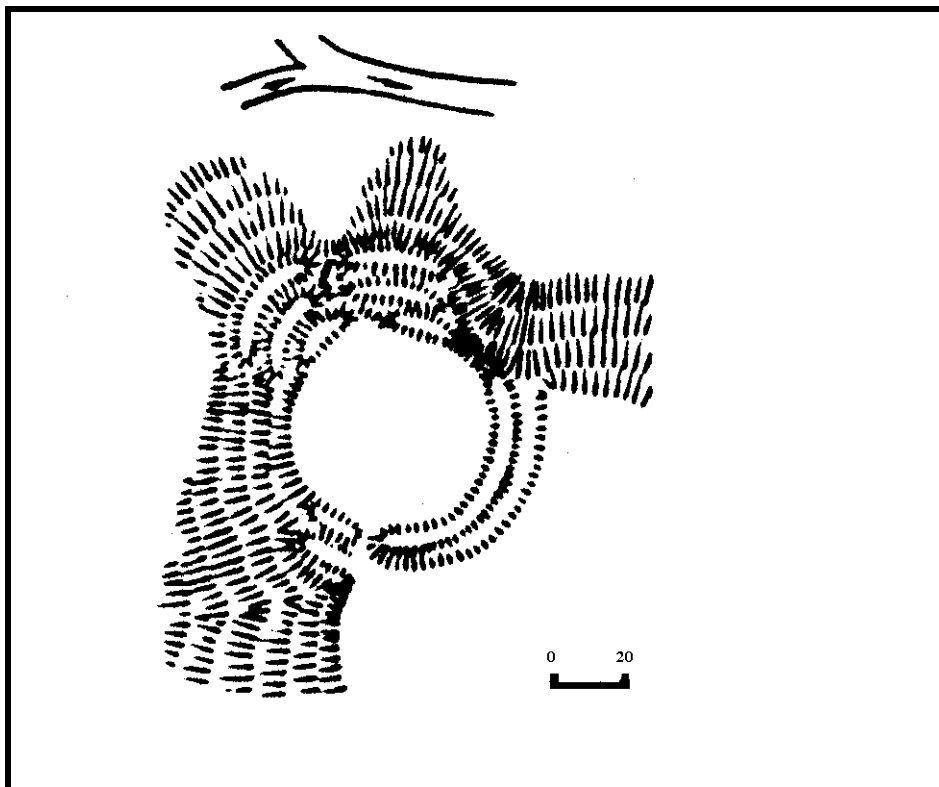

Рис. 1. Лохвиця II. Городище в ур. Високі Лазірки. План.
(за Ю.Ю. Моргуновим, 1982 р.).

Рис. 2. Лохвиця II. Городище в ур. Високі Лазірки.

1 – фрагмент карти Х-43-62-Б-в-3 [1978-1984] з городищем, слідами будівництв та руйнувань; 2 – городище та навколишні об'єкти на карті 1859 р. (а – городище в ур. Лазірки, б – Лохвицьке городище давньоруського та козацького часів, в – місце броду і переправи); 3 – QR-код посилання на візитівку точки на онлайн-карті ЦОДПА.

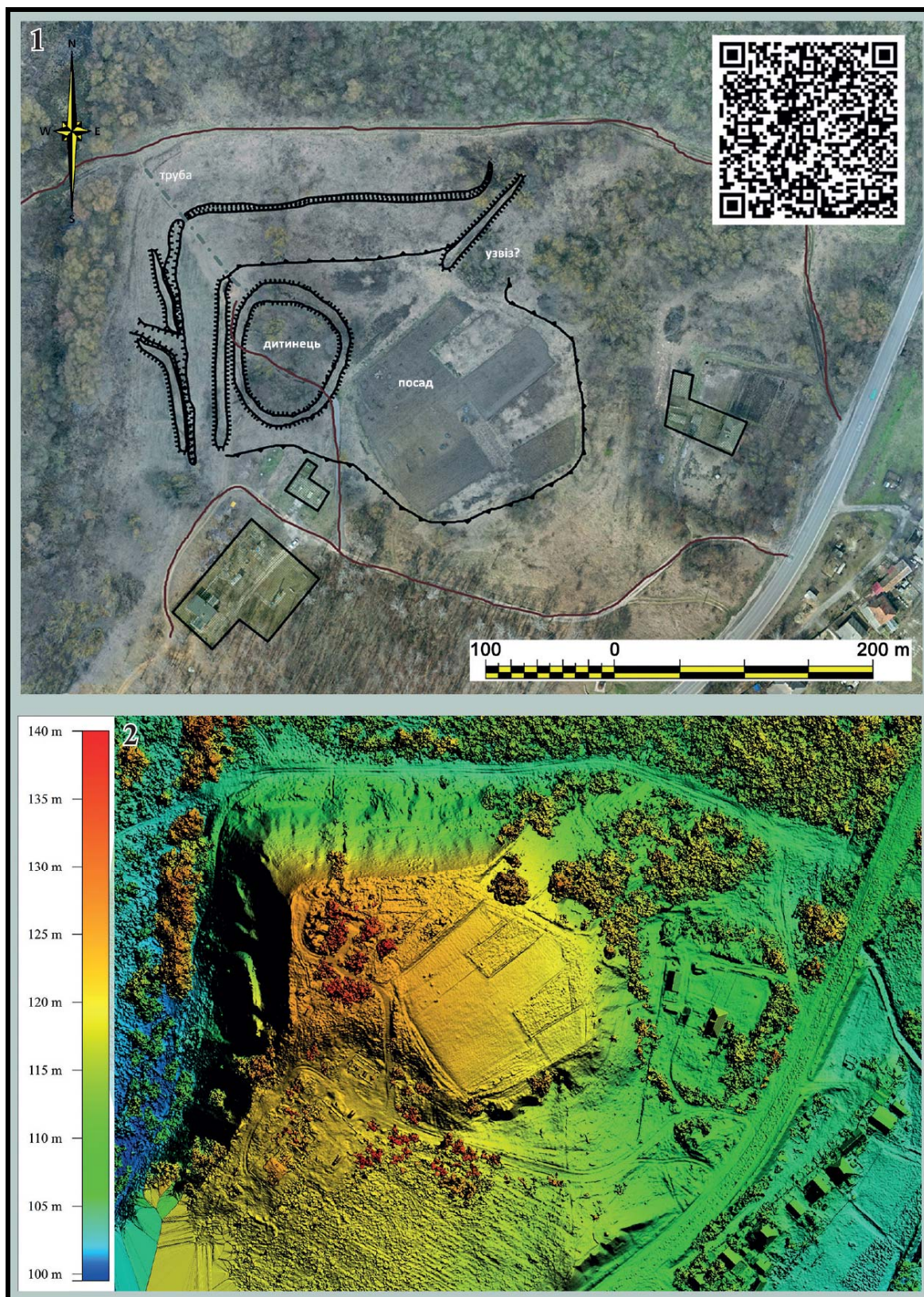

Рис. 3. Лохвиця II. Горище в ур. Високі Лазірки.

1 – план городища на ортофотоплані (зйомка 2021 р. В. Шерстюка, обробка О. Короті); 2 – кольорова мапа висот території городища (обробка О. Короті); 3 – QR-код посилання на 3D-модель городища на сайті sketchfab.com.

Рис. 4. Лохвиця ІІ. Городище в ур. Високі Лазірки.
Загальні вигляд майданчика городища та навколишньої території з
квадрокоптера. З північного та північно-західного боків.
Зйомки В. Шерстюка, 2021 р.

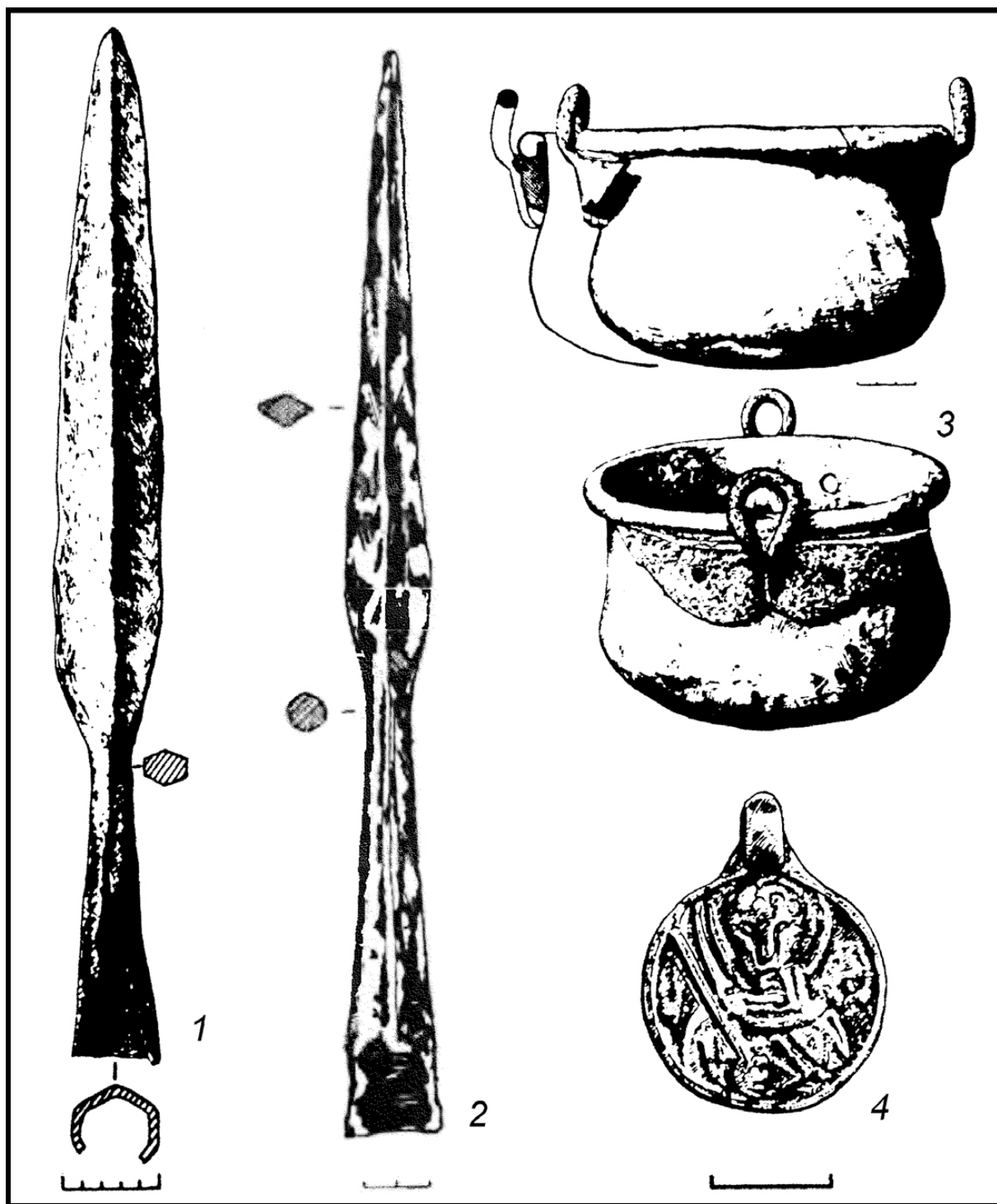

Рис. 5. Лохвиця-2. Знахідки із городища в ур. Високі Лазірки
 Окремі знахідки з пам'ятки. 1-2 – залізо, 3 – залізо, мідь; 4 – бронза.
 За: Ю. Моргуновим, 1996, О. Супруненьком, І. Кулатовою, О. Тітковим,
 К. Мироненком, 2003.

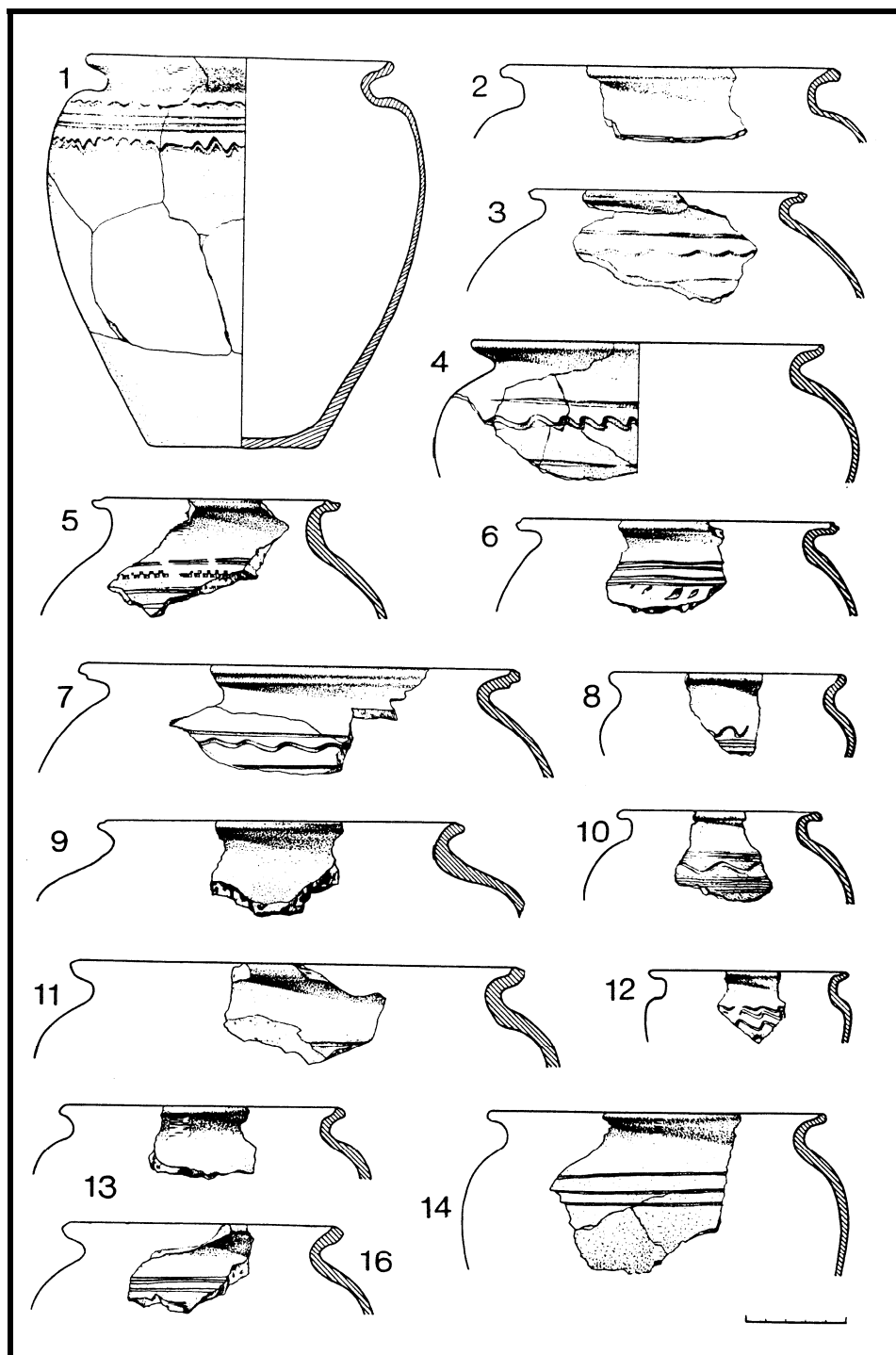

Рис. 6. Лохвиця II. Давньоруський посуд із городища в ур. Високі Лазірки, збори П.А. Гребенніка (за Ю.Ю. Моргуновим, 1996).

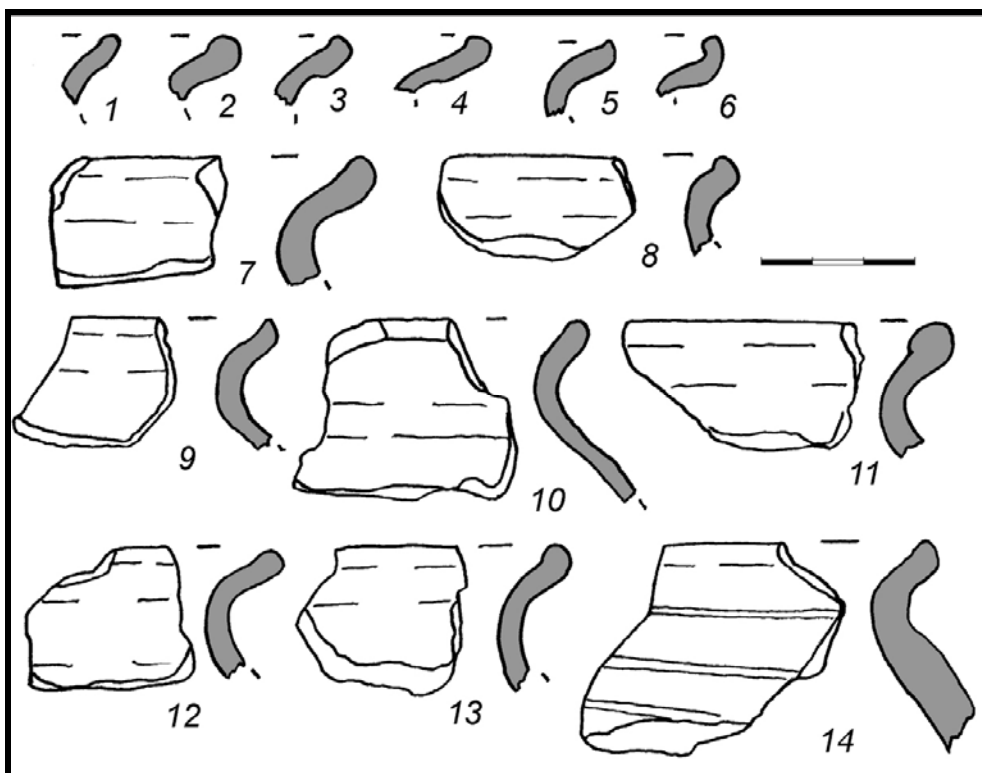

Рис. 7. Лохвиця II. Городище в ур. Високі Лазірки.
Кераміка з посаду. 1-6 – кінець XI–XII ст.; 7-13 – XII – перша
половина XIII ст., 14 – перша половина XIII ст.

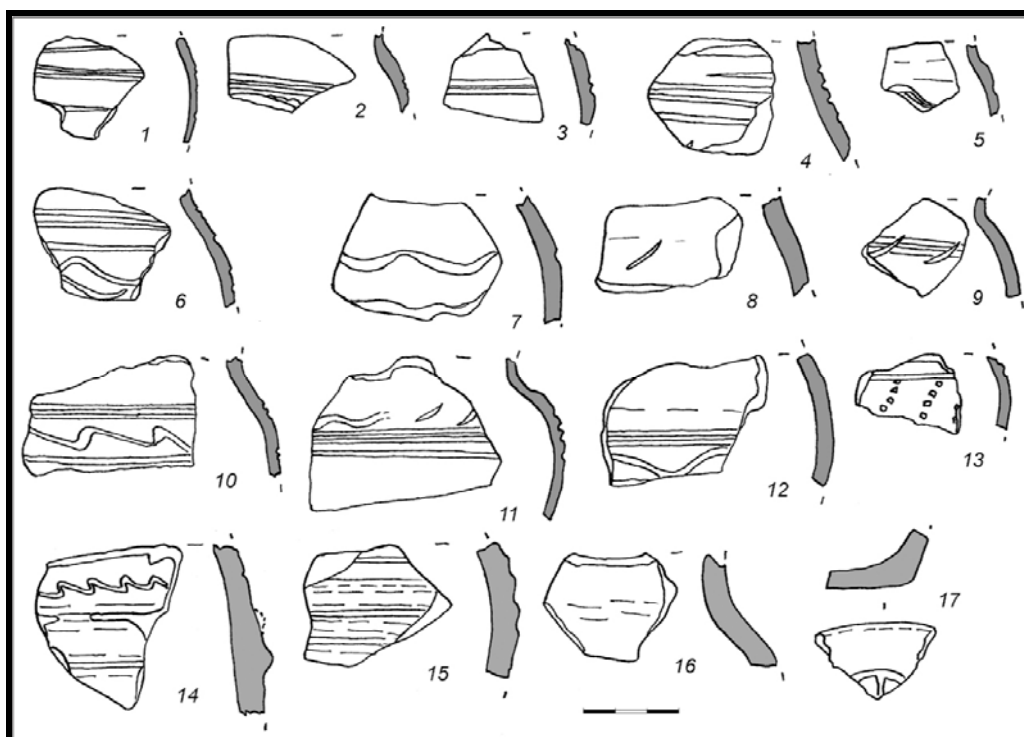

Рис. 8. Лохвиця II. Городище в ур. Високі Лазірки.
Кераміка з посаду. 1-13, 16 – орнаментовані стінки горщиків,
14-15 – уламки амфорок київського типу; 17 – денце з тавром.

ВИЩА АТЕСТАЦІЙНА КОМІСІЯ УКРАЇНИ

**ДИПЛОМ
КАНДИДАТА НАУК**

ДК №055336

видано

*Гейку
Анатолію Володимировичу*

Рішення президії Вищої
атестаційної комісії України
від 14 жовтня 2009 року
(протокол № 10-06/4)

м. Київ

ВИЩА АТЕСТАЦІЙНА КОМІСІЯ УКРАЇНИ

Рішенням спеціалізованої вченої ради
Інституту археології НАН України

на підставі прилюдного захисту дисертації

*Гейку
Анатолію Володимировичу*

присуджено науковий ступінь

КАНДИДАТА
історичних наук
зі спеціальності
археологія

Голова
спеціалізованої вченої ради

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

ДК №055336